

Migracja zarobkowa w kontekście zmieniającej się rzeczywistości

Korzyści i zagrożenia

Ks. dr Józef M. Młyński – UKSW WARSZAWA

Dr nauk humanistycznych: socjolog. Obszary zainteresowań: socjologia rodziny, socjologia młodzieży, praca socjalna;; wykładowca na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego UKSW w Warszawie oraz na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie - Wydział Teologiczny - sekcja w Tarnowie; Członek Polskiego Stowarzyszenia Socjologów KUL w Lublinie oraz Polskiego Stowarzyszenia Familiologicznego w Lublinie. Obszary badań: problematyka aksjologii i religijności młodzieży, oraz pracy socjalnej.

1. MIGRACJA SPOŁECZNA - TEORETYCZNE IMPLIKACJE

Zjawisko migracji należy do ważnych zagadnień egzystencji ludzkiej. Szczególnie w dobie industrializacji, urbanizacji zaliczyć ją można do ważnych conceptów życia społecznego jednostek. Coraz częściej bowiem problem ten uaktywnia się nie tylko w środowiskach o wysokim statusie społecznym, ale również często wśród tych ludzi, którzy przeżywają różne stopnie dobrostanu. W konsekwencji jest pogonią za praktycznym materializmem w celu podniesienia statusu ekonomicznego¹.

Właściwie od początku historii ludzkiej istniał ruch wędrowniczy. Pierwsze o nim wzmianki zauważamy już w okresie biblijnym Starego Testamentu. Biorąc pod uwagę ucieczkę Izraelitów z Egiptu do kraju obiecane im przez Jahwe,

dotykamy procesu migracji związanego z wyzwoleniem od ucisku pracy i niewłaściwego traktowania człowieka. W późniejszym czasie zjawisko to będzie uległo nasileniu aż przerodzi się w różne formy grup osiedlających się w danym miejscu, tworzących klany, plemiona... Początkowo, w czasie przemieszczania się ludów z jednego miejsca na drugie, nie zwracano uwagi na materialną stronę tych wędrówek, raczej dotyczyły one różnych zjawisk zwanych przestrzenią mobilności ludzkiej oraz zwykłych form turystyki.

Migracja posiada pozytywne i negatywne strony; w sensie globalnym jest formą przemieszczania się ludności w kontekście przekraczania granic, ale również w kontekście wewnątrz państwowych odniesień zarobkowych. W rzeczy samej ruch migracyjny to nie tylko mobilność geograficzna, ale też

¹ Wydaje się, że współcześnie mobilność społeczna należy do natury egzystencji człowieka. Z jednej strony sprzyja temu zjawisku łatwość podróżowania, z drugiej zaś zwykła ludzka ciekawość, chęć zobaczenia, poznania świata. Ponadto człowiek współczesny dysponuje większymi środkami ekonomicznymi. Stad też migracja stała się zjawiskiem powszechnym, dotyczącym ogromnej rzeszy ludzi na całym świecie. Tym samym intensywny rozwój globalizacji doprowadził do zwiększenia liczby cudzoziemców zmieniających miejsce swojego pobytu. Motywy ich wyjazdów i czas na jaki decydują się opuścić kraj urodzenia są bardzo zróżnicowane. R. Gabryszak, Wyzwania dla polityki społecznej, [w:] Wprowadzenie do polityki społecznej R. Gabryszak, D. Magierka, Warszawa 2008, s.243.

mobilność społeczna, która interpretuje się jako pozytywną cechę społeczeństw. Prowadzi do zmian kulturowych, inkulturacji, akulturacji², zmian obyczajów, zwyczajów, wierzeń i zachowań ludzkich³. Wszelkie podróże, nawet te związane z pracą zarobkową, bądź czasowo dłuższym pobytem w innym kraju, są koedukacyjne i prowadzą do asymilacji kultur; wpływają na kształtowanie się cywilizacji, chociaż nie zawsze spełniają charakter jedynie pozytywny.

Jedną z pozytywnych implikacji migracji jest kształtowanie wzorów osobowych⁴. Często, również za granicą, takie wzorce spełniają ważną rolę w grupie, szczególnie wówczas, gdy jednostki, kierując się autorytetem, podnoszą własne kompetencje zawodowe. Wraz z przemieszczaniem się ludzi przenoszona zostaje także kultura. Bogata znaczeniowo w tym względzie pozostaje kultura ludowa. Przykładem mogą być Stany Zjednoczone. Na ich obszarze kultura ludowa, szczególnie wśród górali ma swoją długą tradycję. Nie ulega wątpliwości, iż ocena migracji w tym kontekście jest trudna a może nawet niemożliwa.

Warto jeszcze przypomnieć, iż migracje

stanowią ważny instrument kontroli napięć strukturalnych w społeczeństwach, gdyż odpływ tych, którzy prezentują postawy niezgodne z przyjętymi, dzięki kontroli społecznej prowadzi do stabilizacji porządku społecznego. Dobrze wyrażają ten problem Thomas i Znaniecki, którzy, badając zachowania populacji migrującej w Stanach Zjednoczonych i w Europie, stwierdzają: społeczeństwo, w którym... „emigracja się pojawiła, nie jest już tak spójne, jak było przed jej rozpoczęciem; jednakże zdarza się; często, że poprzez akt akceptacji i poprzez czuwanie nad zjawiskiem, któremu nie można zapobiec, społeczeństwo odzyskuje pewną kontrolę nad utraconymi członkami. W ten sposób migracja staje się; okazją - w której jednostki znajdują ujęcie dla swoich postaw nonkonformistycznych - niewymagającą wyraźnej postawy buntowniczej i zerwania solidarności z grupą społeczną; równocześnie staje się ona dostępna dla bardziej odpowiedzialnych członków grupy, których uczestnictwo sprawia, że przestaje ona być uważana za proces zapoczątkowujący dalszą dezorganizację i - rzecz można - budzi respekt”⁵.

² Akulturacja to procesy zmiany kulturowej, jakie dokonują się w wyniku dli trwałych, ciągłych i bezpośrednich (*face to face*) kontaktów pomiędzy dwiema grup, czy społeczeństwami o odmiennych. Współcześnie przez akulturację rozumie się wszelkie procesy zmian spowodowanych i dzykulturowym przepływem treści kulturowych - mogą to więc być również zmiany pływające z kontaktów pośrednich - tak definiuje ten termin B. Olszewska-Dyoniziak, *Człowiek-kultura-osobowość*, Kraków 1991, s. 263. W odróżnieniu od „akulturacji” (którą rozumie się ogólnie jako przystosowanie się kultury obcej) używa się terminu „kulturalizacja” w znaczeniu wprowadzania w kuli narodową przez tradycję rodzinną, środowisko i specjalne instytucje oświatowe. M. Filipiak, *Socjologia kultury, Zarys zagadnień*, Lublin 2003, s. 93. Ponadto akulturację można łączyć z socjalizacją, która również ma swoje formy odniesienia w czasie migracji. F. Znaniecki twierdzi, że jest to wchodzenie w kulturę, dzięki której następuje przyjmowanie, zwyczajów, po części tradycji, wzorów kulturowych oraz pewnych, dodajmy zachowań, które muszą zaistnieć w innym miejscu zamieszkania. Por. F. Znaniecki, *Socjologia wychowania*, Warszawa 1993.

³ T. Paleczny, *Migracje*, [w:] *Słownik społeczny*, B. Slachta red., Kraków 2004, s. 662.

⁴ Wzorem osobowym jest „ten, (albo to, co) kogo należy, warto naśladować jako przykład, ideał”. Wzorować się na kimś oznacza „brać kogoś, coś, za wzór; za przykład, postępować podobnie jak ktoś inny, tworzyć coś według pewnego wzoru”. *Słownik języka polskiego*, M. Szymczak red., Warszawa 1981, s. 12.

⁵ W.I. Thomas, F. Znaniecki, *Chłop Polski w Europie i Ameryce T. V.* Warszawa 1976, s. 21.

Mając na uwadze wielki proces mobilności społecznej⁶, warto dokonać jej analizy w kontekście teoretycznych aplikacji, zwracając uwagę na interpretację terminów: emigracja, migracja. Ponieważ temat niniejszego artykułu bezpośrednio związany jest z teoretycznymi podstawami migracji, należy wskazać jej typologie oraz dokonać analizy odpowiadając na pytanie: jakie są przyczyny współczesnej wędrówki ludów?

2. ROZUMIENIE TERMINÓW: EMIGRACJA I MIGRACJA

Przez emigrację zwykło się rozumieć opuszczenie jednego kraju celem osiedlenia się w innym. Związane jest ono z podjęciem pracy, organizacją swojego życia w nowym środowisku, „nowym społeczeństwie” przez dostosowanie się do przepisów prawnych, kultury i organizacji państwa. Osoby, które zdecydowały się na emigrację najczęściej pozostają już w tym miejscu na

zawsze, zakładając rodziny, bądź z całymi rodzinami emigrują na stałe do innego państwa. Przykładem typowej emigracji są Stany Zjednoczone, do których w różnym czasookresie wyemigrowała znaczna część Polaków celem osiedlenia się na stałe⁷.

Etymologicznie słowo „emigracja” pochodzi od łacińskiego „*emigratio*”, co oznacza „wychodźstwo”, które należy tłumaczyć jako odpływ ludzi poza granice określonego terytorium. Przedmiotowo dotyczy zbiorowości ludzkich objętych ruchem wędrówkowym. Emigracja może też dotyczyć nie tylko stałych, bezpowrotnych wyjazdów, ale również opuszczenia miejsca swojego bytowania na czas określony, gdy celem jest jedynie praca zarobkowa⁸. W tym aspekcie pojęcie to łączy się z pojęciem migracji, które jest pochodną omawianego terminu, dlatego też w niniejszej artykule pojęcia: emigracja i migracja będziemy używać zamiennie, jako że nie oznacza się między nimi istotna różnica.

⁶ Kilka przykładów mobilności społecznej. Nauczyciel, który zatrudniony zostaje na uniwersytecie, lub dziennikarz, który zostaje ministrem, to zmiana przynależności zawodowej na taką, która przynosi lepsze zarobki, wyższy prestiż, a w drugim przykładzie także więcej władzy. Częstszy jest przypadek awansu w obrębie jednej grupy zawodowej, gdzie zazwyczaj istnieje cały szereg hierarchicznych szczebli. Asystent, który przechodzi na stanowisko adiunkta, lub referent, który zostaje kierownikiem, to pierwsze z brzegu przykłady. Sekwencje takich następujących po sobie awansów nazywamy karierą. Nawiązując do poprzednich przykładów: asystent - adiunkt - docent - profesor to jeden schemat kariery, referent - kierownik - dyrektor - to schemat odmienny. Oczywiście kierunek zmian może być przeciwny, ludzie mogą przechodzić do grup niżej ulokowanych w stratyfikacji, spadać na niższe pozycje. Nazywamy to degradacją. Pracownik, który zostaje zwolniony i staje się bezrobotny, kierownik przeniesiony dyscyplinarnie na stanowisko referenta to przykłady degradacji polegającej czasem na całkowitym opuszczeniu danej grupy zawodowej, a czasem tylko na obniżeniu pozycji w jej obrębie. I tutaj występują sekwencje. Kiedy ktoś traci kolejno wyższe pozycje w różnych kontekstach społecznych, np. traci pracę, opuszcza klub towarzyski, zostaje wyrzucony z drużyny sportowej, rozwodzi się - mówimy metaforycznie, że się stacza. P. Sztompka, *Analiza społeczeństwa*, Kraków 2002, s.339-340.

⁷ Od jakiegoś czasu jednym z powodów emigracji do stanów Zjednoczonych było tak zwane wygranie na mocy losowania „zielonej karty”, która uprawniała do przemieszczenia się całej rodziny do Stanów Zjednoczonych. Wylosowanie zielonej karty łączyło się z otrzymaniem w Stanach Zjednoczonych możliwości zatrudnienia, lokum i obywatelstwa. Wielu Polaków w skali kraju skorzystało z tej oferty rządu amerykańskiego i dzisiaj prowadzą swoją egzystencję osiedleni w tym kraju.

⁸ Por. Nowa Encyklopedia Powszechna, tom 2, Warszawa 1995, s.242.

Również zdefiniowanie terminu „migracja” nie jest łatwym zabiegiem teoretycznym z uwagi na jego wieloznaczność, chociaż dokonując operacjonalizacji tegoż pojęcia rozróżnia się interpretację w sensie szerszym i węższym. Rozumienie wąskie, chociaż kontrolowane przez międzynarodowe i krajowe instytucje mające na celu zweryfikowanie przepływu ludności nie jest w stanie dookreślić omawianego terminu. W tym znaczeniu na migracje należy spojrzeć jako formę transferów ludności w sposób zindywidualizowany i kolektywny – grupowy, w odniesieniu do jakiejś części terytorium czy danego regionu. W sensie szerszym oznacza formę przemieszczania się na określony czas, np.: migracja tymczasowa, sezonowa turystyczna.

Dokonując omówienia pojęcia „migracja” należy wskazać najogólniej, że jest to względnie stała forma przemieszczania się, bądź też forma zmiany dotychczasowego miejsca zamieszkania. Z. Mach zapisał w swojej książce: „migracja jest stałą bądź względnie stałą zmianą miejsca”⁹, co weryfikowałoby relatywnie względny sposób przemieszczania się.

⁹ Z. Mach, *Niechciane miasta. Migracja i tożsamość społeczna*, Kraków 1998, s. 14.

¹⁰ A. Rajkiewicz, *Polityka społeczna wobec procesów migracyjnych*, [w:] *Polityka społeczna* G. Firli-Firli i M. Szylo-Skoczny red., Warszawa 2008, s. 303. W języku łacińskim używa się też formuły *migrare humanum*, z której wynika, że migracje, czyli pomieszczenia przestrzenne, są rzeczą ludzką, stanowią właściwość człowieka. Istotnie, wgląd w historię ludzkości potwierdza skłonność, potrzebę, konieczność, a niekiedy i przymus zmiany miejsca pobytu. Ludzie od zarania dziejów przenosili się z miejsca na miejsce, wykazując - jak to się dzisiaj mówi - mobilność przestrzenną. Różne były i są jej przyczyny, przebieg, skala, kierunki, formy, odległości, warunki i konsekwencje. Zajmują się nią też różne dyscypliny naukowe i dziedziny działalności. Najmocniej osadzone są w demografii, gdzie ruch wędrowny, obok ruchu naturalnego (urodzenia, zgony, małżeństwa i rozwody) - stanowi szczególnie rozbudowany dział ewidencji, opisów i badań. Migracje stanowią również przedmiot zainteresowań geografii społecznej, prawa, historii, ekonomii oraz dyscyplin należących do nauk społecznych, czyli socjologii, polityki społecznej... Tamże.

¹¹ *Socjologia, Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa 2008, s.117.

¹² N. Goodman, *Wstęp do Socjologii*, Poznań 2001, s. 360.

¹³ T. Paleczny, *Migracje*, [w:] *Słownik społeczny*, B. Szlachta red., Kraków 2004, s. 668.

Zgodnie z terminem łacińskim *migractio* oznacza wyprowadzenie się, przeniesienie się z jednego miejsca na drugie¹⁰. Z socjologicznego punktu widzenia migracja to rodzaj przemieszczenia terytorialnego. Jest to także podstawowy element i forma mobilności przestrzennej¹¹. Podobną definicję podaje N. Goodman, który pod tym pojęciem racjonalizuje „przemieszczanie się ludzi z jednego położenia geograficznego w inne, celem zmiany swojego stałego miejsca zamieszkania”¹².

Nie wchodząc zatem w dodatkowe dywagacje, przyjmijmy, iż pod tym terminem będziemy rozumieli migracje jako szeroko pojęty proces przemieszczania się jednostek we względnie przyjętym czasie, w dowolnie przyjętych przez nie celach z zachowaniem regulacji prawnych.

3. TYPOLOGIA MIGRACJI

Różne uwarunkowania wpływały na zjawisko migracji, dlatego też naukowe analizy zrodziły wiele jej typologii. Badacze procesów migracyjnych, historycy i socjologowie dzielą je na *zewnętrzne i wewnętrzne, krajowe i międzynarodowe, kontynentalne i transkontynentalne, lokalne i globalne*¹³.

Każda z przywołanych typologii migracji posiada swój odrębny charakter uwarunkowany różnymi kryteriami w zależności od potrzeb indywidualnych i grupowych jednostek. Ogólnie można je określić jako migracje przestrzenne związane z ruchliwością społeczną. W tym kontekście są podstawowym składnikiem życia społecznego: indywidualnego i kolektywnego, a ich forma pozostaje faktem związanym z elementami kultury, wierzeń czy doborem małżeństw.

Kolejne rozróżnienie to migracje *przymusowe i dobrowolne*. Te pierwsze miały miejsce w sytuacjach trudnych – uwarunkowanych historycznie, jak np.: uchodźstwo, banicja, zesłanie czy deportacja. Migracje dobrowolne związane są z zapotrzebowaniem na specjalistów, naukowców, programistów kulturowych, różnych artystów, którzy dla podniesienia kwalifikacji przemieszczają się dla własnych celów, w pełni świadomie podjętej alternacji.

Istnieją również migracje *indywidualne i zbiorowe*. Indywidualne obejmują zasięgiem osoby, które jednostkowo przemieszczają się z miejsca na miejsce dla własnych korzyści. Migracje zbiorowe związane są z przemieszczaniem się całych rodzin, czasem rodów lub grup. Dobrym przykładem zbiorowych migracji było przemieszczanie się całych rodzin do Stanów Zjednoczonych po uzyskaniu zielonej karty.

Kolejna typologia zamieszczona w socjologicznym przewodniku encyklopedycznym pod względem *kryterium czasu* dzieli migracje na: stałą, czasową i wahadłową. Migracja stała zgodnie z naturą słowa oznacza trwałą zmianę miejsca zamieszkania, zaś czasowa, niekiedy określana jako sezonowa, oznacza okresową zmianę za-

mieszkania. Wahadłowa migracja oznacza codzienne dojazdy z miejsca zamieszkania do miejsca pracy lub też miejsca nauki¹⁴.

Następne rozróżnienie wynika z *kryterium odległości*. W tym znaczeniu typologia obejmuje migracje zewnętrzne i wewnętrzne. Zewnętrzne cechują się wyjazdem jednostek poza granice własnego kraju, wewnętrzne dotyczą ruchliwości społecznej wewnątrz własnego kraju, zwanej czasem wewnętrznym ruchem wędrownym¹⁵. Ruch ten można również podzielić na wewnątrz wojewódzki i międzywojewódzki.

Istnieje jednak jeszcze podział wędrowek wewnętrznych ze względu na: *trwałości ich następstw, zasięg terytorialny, charakter administracyjny miejscowości napływu i odpływu*¹⁶. Ze względu na organizację rozróżnia się migracje: żywiołowe, planowe, legalne, nielegalne, dobrowolne. Kryterium przyczyny dzieli migracje na: zarobkowe, rodzinne, narodowościowe, polityczne, rekreacyjne, turystyczne¹⁷.

Analiza typologii migracji dowiodła, jak wiele rodzajów tego zjawiska znajduje się w egzystencji jednostek; jak zmienia się ich zasięg i trwałość, jakie mają podłoże podmiotowe i przedmiotowe, wreszcie jak różne sytuacje historyczne wpływały na kształtowanie się migracji. Ponadto zauważamy, w jaki sposób jednostka, jako podmiot migracji, warunkowana była różnymi kontekstami w swoim społeczeństwie, iż niekiedy zmuszano ją do korzystania z mobilności społecznej.

4. PRZYCZYNY MIGRACJI – CZYLI DLACZEGO POLACY WYJEŹDZAJĄ

Współcześnie jedną z istotnych przyczyn migracji jest poprawa warunków

¹⁴ Por. Socjologia, Przewodnik encyklopedyczny, Warszawa 2008, s. 117.

¹⁵ Por. J. Z. Holzer, Demografia, Warszawa 2003, s. 272.

¹⁶ Tamże, s. 280

¹⁷ Por. Tamże, 272.

życia. Nie ulega bowiem wątpliwości, iż od blisko dwóch ostatnich stuleci ludzie niezadowoleni z warunków egzystencji w swoim ojczystym kraju, emigrowali w poszukiwaniu lepszych warunków pracy i możliwości realizacji swoich aspiracji zawodowych. Emigracja ludności z jednych krajów i regionów do drugich jest więc zjawiskiem starym, chociaż w społeczeństwach nowoczesnych przyjmuje coraz to nowe znaczenia i kierunki.

Powszechnie wskazuje się kilka rodzajów migracji związanych z mobilnością społeczną. Najczęściej w literaturze przedmiotu dzieli się je na:

1. Ekonomiczne – związane z poszukiwaniem lepszego życia oraz zagospodarowaniem nowych obszarów.
2. Polityczne – czyli wynikające z przesładowań opozycji politycznej.
3. Religijne – to migracje implikowane problemami religijnymi oraz brakiem tolerancji względem innych religii.
4. Społecznie – związane z przemieszaniem ludności z różnych powodów.

Do podanych wyżej przyczyn należy jeszcze dodać wyjazdy uwarunkowane turystycznie i wynikające z powodów naukowych¹⁸.

Wydaje się jednak, iż jedną z pierwszych przyczyn migracji zarobkowej jest zróżnicowanie dochodów, czyli stawek płac w krajach, które wysyłają migrantów

i w krajach, które ich przyjmują. Doskonale wiemy, że w krajach Europy Zachodniej płace są o wiele wyższe od płac w Polsce. Ich zróżnicowanie uzależnione jest od kursu danej waluty (dolar, euro, frank szwajcarski, funt, korona norweska). Zgodnie z kursem waluty opłacalność uzyskania dochodów jest jednoznaczna i przyjmuje prawidłowość – im większy kurs, tym większa opłacalność. Prawie wszystkie badania migracyjne na poziomie makrospołecznym potwierdzają istotny wpływ poziomu dochodu na proces wędrowności ludności, chociaż zmienna ta jest dość ograniczona i nie można jednoznacznie określić, jakoby była jedynym decydującym czynnikiem mobilności społecznej w kontekście migracji zarobkowej.

Kolejną przyczyną wyjazdów zarobkowych jest trudna sytuacja na rynku pracy – bezrobocie. Rynek pracy w Polsce od jakiegoś czasu przeżywa poważne problemy uwarunkowane różnymi czynnikami. Czynniki te interpretowane społecznie, politycznie i ekonomicznie dowodzą trudnej sytuacji ludzi, którzy starają się znaleźć pracę w rodzimym miejscu zamieszkania lub względnie niedaleko od tego miejsca¹⁹. Obecnie znalezienie pracy staje się coraz trudniejsze. Odpowiedzialne instytucje organizują szkolenia o różnorodnej tematyce by w ten sposób dokonać przekwalifikowania osób ubiegających się o za-

¹⁸ Migracje turystyczne istniały od zawsze; od czasu kiedy człowiek podejmował wędrowną podróż w celu obserwacji świata, zwiedzania różnych miejsc, w większości posiadających charakter sacrum oraz zwiedzania całego dziedzictwa kulturowego. Zwyczajowo ruch ten nazywa się podróżami lub wycieczkami, ale w rzeczywistości jest jedną z form migracji czasowej. Natomiast migrację o charakterze naukowym związane są ze zdobyciem wykształcenia, poznaniem języka, kultury czy poszukiwaniem różnorodnych odkryć mających naukowe znaczenie.

¹⁹ Szacunkowo w poprzednich latach (2000-2004) w Polsce utrzymywało się dwucyfrowe bezrobocie. Dopiero od czasu akcesu Polski do Unii Europejskiej a tym samym otwarcia granic krajów Europy zachodniej stopa bezrobocia istotnie zmniejszyła się. Przyczyną zmniejszenia się bezrobocia była migracja dużej części Polaków do krajów UE. Obecnie na skutek reemigracji i ciągle braku stabilności na rynku polskim, stopa bezrobocia znowu zwiększa się a ludność nie może podejmować pracy z powodu braku miejsc.

trudnienie. Jednak pomimo zdobywania wyższych kwalifikacji przez bezrobotnych ciągle pozostają trudności w sektorze zatrudnienia. Problem ten dotyczy zarówno ludzi młodych, którzy ukończywszy studia nie mogą otrzymać pracy w swoim zawodzie, jak również osób w starszym wieku. W Polsce organami, zajmującymi się tym problemem na szczeblu województw są przed wszystkim urzędy pracy²⁰.

Od momentu akcesu Polski do Unii Europejskiej nasz krajowy rynek pracy zmienia się. Pracownicy stali się mobilni nie tylko na poziomie krajowym, ale też międzyna-

rodowym. Statystycznie zjawisko migracji zarobkowej przedstawia poniższa tabela 1.

5. MIGRACJA RODZICÓW – BLASKI I CIENIE

Podstawowym motywem migracji rodziców z jednej strony są względy ekonomiczne, z drugiej zaś brak pracy na rynku rodzimym²¹. Obserwacja codziennego życia – zarówno tych członków rodziny, którzy emigrują jak i tych, którzy muszą sobie sami radzić (współmałżonek, dzieci), jak również badania naukowe potwierdzą, że emigracja ma swoje plusy i minusy. Przykładem może być wypowiedź jedne-

Tabela 1. Wyjazdy zarobkowe Polaków w latach 2005-2008 (dane w tyś)

KRAJ \ ROK	2005	2006	2007	2008
AUSTRIA	25	35	39	40
BELGIA	21	28	31	33
HISZPANIA	37	44	80	83
IRLANDIA	76	120	200	180
NIEMCY	430	450	490	490
WIELKA BRYTANIA	340	580	690	650
WŁOCHY	70	85	87	88

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, Departament Badań Demograficznych, Warszawa 2008, s. 3.

²⁰ Wojewódzkie urzędy pracy i podlegające im rejonowe urzędy pracy działają obecnie na podstawie ustawy z dnia 14 grudnia 1994 r. o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu (Dz. U. Z 1995 r. nr 1, poz. 1). Zajmują się tym też „wojewódzkie urzędy statystyczne, natomiast w skali całego kraju - Główny Urząd Statystyczny. Szczególnym przedmiotem wspomnianych analiz jest sytuacja na rynku pracy oceniana przez pryzmat bezrobocia”. J. Unolt, *Ekonomiczne problemy rynku pracy*, Warszawa 1996, s.45.

²¹ Podmiotowy i przedmiotowy charakter pracy analizuje J. Paweł II w Encyklice *Laborem exercens*. J. Paweł II, *Laborem exercens*, [w:] Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II Kraków 2006, s. 142- 212. Człowiek może, nie musi, choć powinien pracować. Do pracy skłania go jego natura a jej celem jest doskonalenie świata zewnętrznego, ale tylko akcydentalnie skierowana jest ona ku dobrom gospodarczym W. Dłubacz, *Antropologiczny wymiar pracy, Człowiek – Praca – Globalizacja*, W. Dłubacz red., Nowy Sącz 2003, s. 55. Zob. J. Gałkowski, *Praca i człowiek*, Warszawa 1980, s.146. Zwraca się często uwagę na potrójny sens pracy –utrzymanie ludzkiego życia, jego rozwój oraz tworzenie społeczności. Istotą pracy nie są zmiany wprowadzane w świat, lecz to, że dokonuje ich człowiek dla swojego dobra. Praca jest ontologiczną manifestacją człowieka. W dziełach pracy wyrażamy tajemnicę naszego istnienia. (...) Pracując walczymy ze złem, z chaosu wydobywamy formy, tworzymy cywilizację, która zabezpiecza nas przed kaprysmi przyrody - ślepej, choć także poddanej prawom. Naszym dążeniem jest przekształcenie sytuacji krytycznych w sytuacje organiczne, w sytuacje naprawę ludzkie, gdzie człowiek bez trudu mógłby odnaleźć samego siebie P. Trzebuchowski, *Praca jako znak człowieczeństwa*, Warszawa 1982, s. 102.

go ojca, który po trzech latach pracy poza granicą własnego kraju (przykład migracji wahadłowej) powiedział: „*Jest szczęście monety i szczęście wyremontowanego mieszkania, ale jest nieszczęście łez moich małych dzieci i tego, że jakoś się od rodziny odbiłem (...) teraz noszę w sobie jakieś dwa światy*”²².

Badania przeprowadzane w różnych grupach wskazują, że wyjazdy zarobkowe członków rodziny mają nie tylko jasne strony i skutki – pieniądze, mieszkanie, poznanie świata, ale również wiele stron ciemnych – negatywnych, dramatycznych.

5.1. POZYTYWNY ASPEKT – BLASKI MIGRACJI

Pierwszym pozytywnym aspektem migracji jest **poprawa statusu ekonomicznego jednostki – rodziny**. Poprawa kondycji ekonomicznej to w większości przypadków główny argument, który przemawia do osoby zastanawiającej się nad wyjazdem za granicę w celu podjęcia pracy. Wynagrodzenie otrzymywane za pracę w krajach Europy zachodniej jest znacznie większe od płac polskich (dla porównania angielska sprzątaczką hotelowa zarabia tyle co polski sędzia). Oczywiście należy się liczyć ze zdecydowanie większymi kosztami życia na zachodzie, niemniej jednak pensje za pracę wykonywaną nawet w prostych zawodach nie wymagających specjalnych kwalifikacji

w zupełności wystarczają na godziwe życie oraz na pewne oszczędności²³.

Drugi pozytywny aspekt dotyczy **kwalifikacji językowych**. Z badań naukowców wynika, że przebywanie w środowisku posługującym się językiem obcym jest najlepszą metodą na jego naukę, bez względu na indywidualne predyspozycje osoby i zdobytą wcześniej wiedzę z tego obszaru. Praca, kontakty z innymi ludźmi, po prostu codzienne życie sprawia, że wyjeżdżający bardzo szybko zaczynają sprawnie posługiwać się językiem obcym. Ponadto osoby, które wcześniej uczestniczyły w edukacji językowej w szkole czy na jakichkolwiek kursach językowych, nie tylko szybko osiągają biegły poziom ale nadto sprawnie zdają egzaminy uprawniające do otrzymania certyfikatów językowych honorowanych na całym świecie.

Kolejne blaski migracji społecznej wynikają z konkretnych odniesień osobistych, instytucjonalnych i społecznych. Zgodnie z tym założeniem korzyści migracji przejawiają się w następujących sferach egzystencji ludzkiej:

1. W sferze osobistej. Już sam fakt podjęcia pracy po okresie bezrobocia jest czymś bardzo ważnym i zasadniczym, daje finansową satysfakcję z wykonywanej pracy. Nadto wpływa na rozwój osobisty, zwłaszcza w dziedzinie znajomości języ-

²² J. Młyński, W. Szewczyk, Migracja zarobkowa Polaków, badania i refleksje, Tarnów 2010, s. 37.

²³ Zdecydowanie korzystniejsza jest emigracja zarobkowa dla ludzi, którzy zdobyli w Polsce wyższe wykształcenie w zawodach deficytowych już w zachodnich państwach UE, takich jak lekarz, pielęgniarka, informatyk i wiele innych specjalistów, zarobki w tych zawodach przekraczają wielokrotnie ich odpowiedniki w naszych realiach. Dobre zarobki pozwalają oczywiście na lepszy dostęp do wielu dóbr materialnych takich jak samochód czy własne mieszkanie – zarówno po powrocie do Polski, jak również w kraju, do którego wyemigrowano. Podnosi się komfort życia, stabilna sytuacja zawodowa i finansowa pozwala na komfort psychiczny. Wielu młodych ludzi pracujących w Polsce nigdy nie byłoby stać na własny kąt, gdyby nie emigracja właśnie. Niewątpliwą atutem wyjazdu zarobkowego są pieniądze i korzyści z tym związane. Niejedna osoba zarobiony kapitał ulokowała we własnej firmie, dając zatrudnienie innym ludziom i przyczyniając się do zahamowania wypływu ludzi poza granicę. Korzyści psychiczne w postaci przełamania trudności owocują w formie odważnych inwestycji, budowy własnych domów, zakładania rodzin, dzielnego znośnienia porażek.

ka, poznawania nowych metod pracy, nowych technologii w danej branży, przełamywanie barier wynikających z ograniczeń psychicznych i osobowościowych, wzrost pewności siebie i wiary we własne możliwości, a przy okazji poznawanie nowych miejsc, ludzi, kultur.

2. **W sferze rodzinnej** prowadzi do poprawy sytuacji materialnej rodziny (jeśli się ją pozostawiło w kraju) oraz podniesienia jej standardu życia. Dla niektórych migrantów będzie to kwestia spłacenia długów zaciągniętych na bieżące wydatki oraz zabezpieczenia środków na podstawowe potrzeby codzienne rodziny, takie jak żywność i opłaty, dla innych zaś odłożenie pieniędzy na zakup własnego mieszkania lub domu. Są również osoby, które dzięki zarobionym środkom mogą leczyć chorych członków rodziny, dla których rodzima służba zdrowia nie przewiduje wystarczającej pomocy.
3. **W sferze małżeńskiej.** Jeśli rozłąka jest krótka, a czas jej trwania z góry określony (praca sezonowa), to może być dobry czas na przemyślenie relacji w związku, na „zdrową” tęsknotę, na utwierdzenie się z perspektywy odległości we wzajemnej miłości, wierności i uczciwości, czyli jest szansą umocnienia związku²⁴.
4. **W sferze społecznej dla państwa,** w którym migranci podejmują pracę w branży, w której jest deficyt wykwalifikowanej siły roboczej to czysty zysk. Sprawdza się w takiej sytuacji rachunek ekonomiczny popytu i podaży na rynku

pracy. Często dla zagranicznych pracodawców jest to dodatkowo opłacalne, gdyż w wielu przypadkach wynagrodzenie wypłacane obcokrajowcom, mimo iż dla pracowników jest bardzo atrakcyjne, jest relatywnie niższe od tego, które otrzymują obywatele danego kraju.

5. **W sferze kulturowej i naukowej.** Naukowcy, artyści, twórcy i inni pozostają najlepszą wizytówką swojego ojczystego kraju. Jednocześnie mają swój wkład w rozwój kultury i nauki państwa, w którym pracują, działają i tworzą, a ich rola doceniana jest na całym świecie.

Nie ulega wątpliwości, że migracja wpływa także w sposób dodatni na kształtowanie **postaw i sposobu zachowania,** uczy wreszcie kolektywnego życia w konkretnych grupach. Wśród tych czynników należy wskazać:

- wzajemne zrozumienie;
- wymianę doświadczeń zawodowych;
- poznawanie nowych kultur - co powoduje rozwój i poszerzenie horyzontów myślowych, zwiększa zainteresowanie życiem innych społeczeństw;
- próbę samorealizacji, czyli realizację działań gospodarczych;
- okazję do dawania świadectwa własnych praktyk religijnych.

Migracja wpływa także **na kształtowanie się wzorów kulturowych oraz asymilacji kultur.** Kultura bowiem to zbiór norm, zwyczajów, obyczajów, czyli to wszystko, czego uczy się człowieka w kontekście życia w społeczeństwie²⁵. Jednostka poznaje nową kul-

²⁴ Taką korzyść może odnieść tylko para, dla której zarobek jest rzeczywistym powodem i celem wyjazdu, a nie tylko pretekstem, aby nie być razem i ucieczką przed narastającymi w związku problemami.

²⁵ Pierwszym, który posłużył się definicją kultury był angielski antropolog E. B. Tylor w dziele pt. Prymitywne Kultury w 1971 roku. W codziennym jednak rozumieniu słowo to wyraża pewną ideę subtelności określając to co estetyczne, czyli teatr, opera, zdobycie wykształcenia...Amerykański antropolog społeczny Clyde Kluckhohn przedstawił ponad dwieście definicji kultury. Sam jednak definiował to zagadnienie jako historycznie wytworzony system wzorów życia, które skłonni są podzielać wszyscy przedstawiciele jakiegś zbiorowości. Por. P. Sztompka, Socjologia, Analiza społeczeństwa, Kraków 2002, s.233.

ture, dokonuje jej asymilacji. Ponadto migracja zrodziła także pewien odsetek małżeństw i rodzin wielokulturowych²⁶.

Wędrowniacy ludności, zwłaszcza młodych, przyniosła również lokalnemu Kościołowi znaczne korzyści w sferze duchowej. W krajach, gdzie statystycznie wiara katolicka nie przekracza pewnej stałej, młoda generacja Polaków o preferencji tradycyjnych wartości i dobrym wychowaniu odmłodziła Kościół, zwiększyła statystyki praktyk religijnych, pokazała nowe doświadczenia odwołując się do świadectwa. Dzięki temu zjawisku wzrasta zapotrzebowanie na misje ewangelizacyjne i kapłanów potrzebnych do sprawowania kultu. Należy wyrazić nadzieję, że przyływ młodych ludzi z nowymi ideami i doświadczeniami życiowymi jest mile widziany, ponieważ wzrasta zapotrzebowanie na kapłanów w krajach emigracji zarobkowej. Polska religijność wpływa na odrodzenie religii w krajach zmaterializowanych²⁷.

Wielu katolików – chrześcijan opuszczając Polskę, nie potrafi żyć na Zachodzie bez Eucharystii i sakramentów. Organizowanie nowych zagranicznych placówek pracy misyjno-apostolskich przez duchowieństwo jest wspianą szansą na dawanie świadectwa o Chrystusie i Kościele. Głęboko laickie i liberalne społeczeństwo w kra-

jach emigracyjnych ma możliwość, dzięki mocnej wierze emigrantów, odnowić ducha modlitwy i świadomości istnienia Boga. Emigracja może stać się elementem powrotu wielu ludzi na łono Kościoła i doświadczenia autentycznego nawrócenia.

Należy także zauważyć, że migracja istotnie wpływa na poprawę wizerunku naszego kraju. Przez wiele lat funkcjonował w świecie obraz Polaka kojarzącego się z alkoholem, złodziejstwem, biedą. Ostatnie spostrzeżenia coraz częściej dowodzą, że Polak potrafi uczciwie, pięknie pracować. Dzięki możliwości podjęcia pracy zarobkowej za granicą - uczciwej i legalnej odkąd Polska jest członkiem Unii Europejskiej - obraz Polaka przemalowany został w pozytywnych kolorach: od rzeczywistości złych skojarzeń do rzeczywistości barwnego obrazu dobrego fachowca i solidnego pracownika.

Migracja zarobkowa przyczynia się również do rozwoju miasta (miejscowości, wsi). Jest to szczególnie widoczne, gdy występuje powszechnie na terenie jednego regionu. Prowadzi to bowiem do spadku bezrobocia na danym obszarze, a wpływa korzystnie na rozwój inwestycji. Zdobyte za granicą doświadczenie i zarobione pieniądze, służą jako narzędzia przy budowaniu własnej, rodzimej już przedsiębiorczości²⁸. Ponadto

²⁶ Najczęściej polki pracujące za granicą poznawały obcokrajowców, zrodziły się sympatie, przyjaźnie a w konsekwencji spotkania te, czasem zbyt krótkotrwałe w okresie narzeczeństwa zostały sformalizowane prawnie, zarówno z punktu prawa cywilnego jak i kościelnego. Dzięki takiemu małżeństwu dane osoby mają możliwość wzajemnego poznania historii, literatury, sztuki, tradycji obcego kraju.

²⁷ Polska jako kraj katolicki (statystycznie prawie 95,0% Polaków deklaruje się jako wierzący) ma szansę krzewić wiarę w świecie - poza granicami kraju. Poprzez świadectwo własne całego życia, a co za tym idzie także w pracy, Polak-katolik może w piękny sposób ewangelizować, siejąc ziarno wiary tam gdzie jej nie ma lub jest słaba.

²⁸ Mężczyźni pracujący poza granicami kraju w branży budowlanej, wracają jako fachowcy, bogatsi o znajomość nowych rozwiązań technologicznych. Otwierają warsztaty rzemieślnicze, małe zakłady pracy, restauracje, sklepy. Nie jest odkryciem następująca zależność: dobrobyt danej społeczności idzie w parze z rozwojem gospodarki. Lepsza sytuacja materialna powoduje, że stać ich na nowe domy, mieszkania, lepsze samochody. Korzyści płynące w tym przypadku z emigracji zarobkowej są namacalne dla społeczeństwa.

środki materialne mogą być spożytkowane nie tylko na rozwój firmy, przedsiębiorstwa, lecz przede wszystkim na inwestowanie w samego siebie lub dzieci.

Kolejne blaski migracji **związane są z formami zachowań polskich przedsiębiorców i pracodawców**. W wielu firmach ludzie dostają dawno niewidziane podwyżki. Wielu pracodawców, przyzwyczajonych do tego, że to oni przez lata dyktowali warunki na rynku pracy i wysokość wynagrodzeń, teraz musi szanować pracowników i odpowiednio ich wynagradzać. W przeciwnym razie przyjdzie im splajtować, ponieważ pracownicy pójdą do konkurencji. W ślad za wynagrodzeniami w wielu zakładach poprawiły się warunki pracy. Przede wszystkim zdarza się coraz mniej przypadków poniżania ludzi, bo właściciele firmy wiedzą, że źle traktowany pracownik szybko znajdzie sobie nową pracę. Dobrzy fachowcy zaczynają być doceniani przez pracodawców i zatrudniani na bardzo dobrych umowach o pracę.

Blaski migracji zauważyć można także w kontekście psychologiczno-społecznych uwarunkowań. Należą do nich:

- wzrost poczucia własnej wartości²⁹,
- docenienie więzi rodzinnych i małżeńskich³⁰,
- rozwój osobowości, światopoglądu ale także kształtowanie postaw patriotycznych Polaków.

²⁹ Pozwala to na podejmowanie nowych wyzwań życiowych, oddziaływanie wychowawcze na innych, umiejętne wykorzystywanie odwagi cywilnej do obejmowania stanowisk w środowiskach administracyjnych i gospodarczych.

³⁰ Docenia się żonę i jej wysiłek w utrzymywaniu domu i rodziny, docenia się męża za jego dzielność i odwagę.

³¹ Por. A. Biela, *Przedsiębiorczość małych i średnich firm - biznesów rodzinnych*, [w:] *Godność człowieka i rodziny*, red. W. Nowak M. Tunkiewicz red., Olsztyn 2007.

³² Pierwsze niepowodzenie w poszukiwaniu pracy w nawiązaniu z boleśnie przeżywanym przez niektórych ludzi dłuższym rozstaniem z osobami najbliższymi oraz nowe środowisko kraju migracji zarobkowej wywołują stan wyobcowania, obniżenie poczucia godności i własnej wartości, frustracji i depresji.

5.2. NEGATYWNY ASPEKT – CIENIE MIGRACJI

Migracja zarobkowa obok pozytywnych walorów zawiera w sobie również negatywne aspekty. Aspekty te analizowane jako jej cienie wypływają zarówno z wewnątrz systemowego układu ról w rodzinie jak też zewnętrznych czynników. Wreszcie są odniesieniem do mikro i makro instytucjonalnych zjawisk w społeczeństwie. Pierwsze cienie migracji podobnie jak blaski, objawiają się w odniesieniu do trzech wymiarów egzystencji ludzkiej, mianowicie:

1. Wymiaru indywidualnego,
2. Wymiaru społecznego,
3. Wymiaru państwowotwórczego³¹.

Pierwszy z nich – *indywidualny* – wiąże się z problemem znalezienia pracy zgodnej z kwalifikacjami, zainteresowaniami, preferencjami zawodowymi. Początkowo większość migrujących znajduje zatrudnienie o charakterze okazjonalnym, a często jedynie na tzw. czarnym rynku. Tego rodzaju praca nie tylko nie zaspokaja ambicji, lecz jest przyczyną głębokiej frustracji³² i przeżywanych stresów bezrobocia w warunkach emigracji zarobkowej. Z tego tytułu powstaje wiele negatywnych skutków związanych z psycho-emocjonalnym stanem człowieka, m. in.:

- stany nerwicowe oraz inne reakcje psychosomatyczne,
- reakcje typu ucieczkowego, przybierające postać uzależnień (alkoholizm, nar-

komania, erotomania, uzależnienia gier losowych i hazardu),

- patologie społeczne,
- zjawiska marginalizacji życia oraz wchodzenia w świat przestępczy.

Drugi wymiar – *społeczny* – dotyczy problemu więzi. Wyjazdy za granicę mają niestety bardzo często negatywne konsekwencje w relacjach z najbliższymi. Dłuższy pobyt za granicę jednego ze współmałżonków prowadzi dość często do pogłębiających się kryzysów małżeńskich. Ich skutkiem są coraz częstsze rozpady małżeństw wraz ze wszystkimi tego negatywnymi konsekwencjami, szczególnie w odniesieniu do dzieci³³. Do innych niepokojących zjawisk społecznych należy przejmowanie negatywnych wzorców kulturowych, standardów zachowania, które są obce zwyczajom i tradycji (zaburzenia identyfikacji kulturowej i etnicznej).

Ostatni wymiar – *państwowotwórczy* - odsłania również niekorzystne formy migracji. Wśród negatywnych skutków wyróżnia się:

- za granicę wyjeżdżają młodzi, dobrze wykształceni ludzie, których motywacja do pracy winna zasilić gospodarkę rodzinnego kraju;
- liczne wyjazdy do pracy za granicę przyczyniają się ewidentnie do deprecjacji kapitału ludzkiego i intelektualnego;
- praca za granicą na masową skalę przyczynia się do wzrostu zasobności budżetu państw krajów, które dają pracę i jednocześnie powodują zaburzenie

finansów publicznych kraju, z którego młodzi ludzie wyjeżdżają;

- z dotychczasowych doświadczeń wynika, iż tylko ok. 30-40% młodych ludzi wraca po okresowym pobycie zawodowym i zarobkowym;
- masowe wyjazdy za granicę przyczyniają się niewątpliwie do niekorzystnych dla państwa zmian demograficznych³⁴.

Nie ulega wątpliwości, iż migracja wymierzona jest szczególnie w rodzinę, która przeżywa bolesne jej skutki. Do tych najważniejszych cieni zalicza się przede wszystkim zachwianie się instytucji małżeńskiej albo jej całkowity rozpad. Można wskazać następujące negatywne skutki migracji w rodzinie:

Alienacja rodziny – bolesny rozpad. Często długotrwała rozłąka pomiędzy małżonkami powoduje rozluźnienie a wręcz rozerwanie więzi małżeńskiej. Kończy się to zdradą, rozstaniem, tragedią dzieci. To co miało być rozwiązaniem problemów danej rodziny, staje się ich powodem. Zmiany psychiczne wywołane takim stanem rzeczy mogą pozostać na całe życie. Rozstanie z rodziną wiąże się z ogromnym bólem. Brak bliskości między mężem i żoną, między rodzicami a dziećmi, zawsze pozostawia bliznę w psychice obu stron. Często najbardziej poszkodowane są dzieci. Tęsknota, brak któregoś z rodziców bywa w różny sposób odczytywane przez dzieci, zwłaszcza małe, którym trudno cokolwiek wytłumaczyć, np. rozumieją one, że tatuś ich nie kocha, uciekł

³³ Każdy dłuższy pobyt jednego z rodziców za granicą to problem faktycznej nieobecności ojca lub matki na co dzień w rodzinie. Oznacz to szkody społeczne wynikające z konieczności wychowywania dzieci tylko przez jednego z rodziców lub przez dziadków. Praca za granicą związana jest często z uleganiem różnym negatywnym wpływom w kraju pracy zarobkowej. Jednym z nich jest nasilający się proceder wykorzystywania seksualnego, zwłaszcza kobiet.

³⁴ Przewidywaną konsekwencją wyjazdów za granicę jest m. in. dalsza wyraźna zmiana wzorca płodności spadek natężenia urodzeń. Zmniejsza się skłonność do zawierania związków małżeńskich. Te niekorzystne procesy demograficzne mogą się przełożyć na konkretne problemy makro-gospodarcze, takie jak zachwianie się systemu emerytalnego. Por. A. Biela, *Przedsiębiorczość...*, dz. cyt. s. 18.

gdzieś itd. Następują zmiany w psychice, niejednokrotnie nie do wyrugowania do końca życia. Zbyt długa nieobecność jednego z małżonków może doprowadzić do zaniknięcia więzi małżeńskiej i rodzicielskiej. Obecność, wzajemna pomoc i miłość³⁵, to warunki istnienia rodziny w dobrej kondycji, kochającej – rozumiejącej.

Zerwanie więzi rodzinnej. W rodzinie dotkniętej czasową nieobecnością rodzica można zaobserwować następujące sytuacje: brak stabilizacji rytmu życia i ciągłości w wychowaniu; brak poczucia bezpieczeństwa; codzienność przeplatana jest spotkaniem z rodzicem (który pracuje za granicą), o charakterze odświętnym, co utrudnia mu rozumienie rzeczywistości rodzinnej; radość spotkania rodzi bolesny syndrom i niepokój ponownego rozstania; rodzic dojeżdżający przestaje rozumieć sytuacje rodzinne, nie ma możliwości ingerować w nie, tym bardziej, że dzieci zmieniają się; dzieci, choć tęsknią za nieobecnym rodzicem jednocześnie przywiązują się bardziej do tego, który jest obecny w domu i u niego szukają wsparcia w swoich kłopotach; brak któregoś z rodziców powoduje, że istnieje tylko jeden model wychowania, co istotnie zakłóca proces identyfikacji z własną płcią u dziecka; dobre warunki materialne kształtują u dzieci przekonanie, że sens życia na tym polega, bo skoro rodzic decyduje się na

oddzielenie od rodziny z powodów materialnych, tzn., że są one bardzo ważne, rodzi się podejście konsumpcyjne do życia.

Problemy w dziedzinie socjalizacji dzieci. Wychowanie dzieci w sytuacji, kiedy jeden z rodziców jest nieobecny może być zbyt dużym obciążeniem dla drugiej strony, a poczucie odrzucenia przez ojca lub matkę jest jednoznacznym sygnałem braku miłości z ich strony. Sytuacja taka jest jeszcze bardziej tragiczna, jeśli oboje rodziców podejmuje decyzję o wyjeździe zarobkowym, pozostawiając dziecko pod opieką np. babci. Takie dzieci pomimo, że posiadają zabezpieczenie materialne, są całkowicie bezbronne wobec patologii wynikających z braku normalnej rodziny ojców – matka. Stworzenie komfortu finansowego dla dzieci jest formą kupowania sobie alibi na ten czas spędzony poza domem³⁶. Pojawia się tragiczna sytuacja tęsknoty dzieci za rodzicem albo rodzicami, tęsknota i lęk o mamę czy tatę. Prowadzi to do obniżenia wyników w nauce, izolacji i depresji. Stres wywołany brakiem jednego z rodziców może wywołać u dziecka nieuleczalne choroby jak cukrzyca czy nerwica serca. Nierozumna emigracja może stać się cierpieniem i udręką całej rodziny do końca życia.

Moralne pęknięcia – uzależnienia.

Trudne początki zmuszają często do zamieszkania w barakowych warunkach.

³⁵ Por. M. Dziewiecki, Psychologia porozumiewania się, Kielce 2000.

³⁶ Nigdy nie należy zapominać, że rodzicielstwo to wychowywanie, a nie sponsoring. Dzieci mają swoje potrzeby materialne, ale przede wszystkim potrzeby emocjonalne i duchowe. Proces wychowawczy wiąże się z obecnością, towarzyszeniem. Tymczasem niejednokrotnie dzieje się tak, że wyjeżdżający rodzic zaabsorbowany pracą zarobkową, pozostawia ciężar wychowania na małżonku, który z kolei nie radzi sobie z obowiązkami rodzicielskimi. Dużo dramatyczniejsza, aczkolwiek niestety wcale nie rzadziej spotykana jest sytuacja, kiedy oboje rodzice emigrują zostawiając, według ich oceny dorosłe dzieci (tzn. młodzież) bez opieki. Skutki bywają opłakane istnieje bowiem ryzyko, że pozbawione opieki rodzicielskiej dzieci wejdą w konflikt z prawem, popadną w nałóg itd. Dzieci są więc tak wychowywane, że spełnia się wprawdzie ich potrzeby materialne, ale często brak im codziennego kontaktu z rodzicami, miłości, zainteresowania i kontroli. Wychowują się same, często imprezując, a wobec rodziców wykazują postawę czysto roszczeniową.

Sprzyja to rozwojowi lenistwa i nie zajmowania się domem. Jedynym sposobem spędzenia wolnego czasu staje się picie alkoholu. Bardzo negatywny wpływ na tego typu zachowania ma swoboda moralna, rozwiązłość, jaka często panuje w krajach zachodnich. Poza tym na wielu źle wpływa szybki wzrost dochodów finansowych. Zachłyśnięcie się szybką zmianą sytuacji finansowej i dostatkiem, zmienia mentalność. Ktoś, kto dotychczas musiał ciężko harować przez cały miesiąc na bardzo skromne utrzymanie, tam zauważa, że wystarczy popracować tydzień, aby było za co żyć i używać. Do problemu alkoholowego dochodzą kolejne uzależnienia od narkotyków, hazardu czy rozpusty. Nie wszyscy mają tak silny kręgosłup moralny i motywację, by się temu oprzeć. Człowiek w bardzo szybkim czasie może stać się zupełnym wrakiem i wyrzutkiem.

Na koniec naszej analizy cieni migracji odwołajmy się do problemów związanych z religią katolicką. Katolik, chrześcijanin zobligowany jest przestrzegać kodeks zasad moralnych i wszelkich pozytywnych form postępowania. Tymczasem osoby przemieszczające się do innych krajów przejawiają w tym względzie znaczne pęknięcia. Do najbardziej istotnych zalicza się:

- laicyzację, czyli rozluźnienie relacji z Bogiem, Kościołem - utratą wiary, zwątpienie³⁷,
- rozluźnienie więzi ze wspólnotą religijną,
- brak kontaktu z rodzinnymi praktykami religijnymi³⁸,

³⁷ Wiele krajów charakteryzuje się liberalizmem, swobodą moralną, rozwiązłością, które dla wiary człowieka niestabilnego moralnie mogą okazać się niebezpieczne.

³⁸ W niektórych krajach istnieje obowiązek płacenia podatku kościelnego, np. w Niemczech, co obowiązuje także obcokrajowców katolików. Jeśli obcokrajowiec uchyla się od płacenia takiego podatku na rzecz Kościoła (czy to w wyniku nieświadomości czy na skutek oszczędności), może być uznany nawet za apostatę, co ma już poważne skutki łącznie z ekskomuniką. Problem ten jest obecnie rozstrzygany przez Radę Prawną Konferencji Episkopatu Polski, która przygotowuje instrukcję regulującą kwestię dotyczącą apostazji (kiedy apostazja ma miejsce a kiedy nie). Por. A. Stopka, Apostazja za drzwiami Kościoła, [w:] Gość Niedzielny 45(2007). 6.

- migranci mogą być łatwym „łupem” sekt lub innych „grup pseudo-religijnych”,
 - kobiety emigrantki mogą stać się ofiarami handlu żywym towarem i prostytucji.
- Nie ulega wątpliwości, że każdy wyjazd za granicę, nawet ten krótko trwały wiąże się z dramatycznymi decyzjami, bo przecież wszyscy żyjemy w rodzinie, wśród znajomych, których trzeba pozostawić. I chociaż migracja stwarza wiele sytuacji niepokojących: dezintegrację i dysfunkcyjność instytucjonalną to jednak współczesny człowiek, stając przed wyborem podejmuje decyzje z wieloma konsekwencjami. Migracja obecnie stała się zjawiskiem strukturalnym w wielu społeczeństwach i często jest jedynym sposobem na podniesienie statusu ekonomicznego.

6. WŁAŚCIWA KONKLUZJA

Zjawisko emigracji zarobkowej stało się w ostatnich latach przedmiotem nie tylko wielu badań naukowych, ale również dyskusji i refleksji. Przeważa przekonanie, że oczywiście każdy człowiek ma prawo podróżować, zmieniać miejsce zamieszkania i pracy, ale problem polega na tym, że dla większości wyjeżdżających, wynika to ze swoistego przymusu ekonomicznego – szukania pracy albo szukania lepszego zarobku.

Reasumując teoretyczne dywagacje o migracji warto, postawić pytanie, jaki jest bilans tych wyjazdów? Obserwacja życia i wyniki badań wskazują, że można mówić o pluskach i cieniach, plusach i minusach. Plusy

– to wszystko to, co łączy się z lepszą egzystencją człowieka, rodziny. Minusy zaś to pewne zagrożenia i kryzysy w rodzinie oraz problemy w socjalizacji dzieci. Trudnym wydaje się wskazanie jednoznacznej odpowiedzi na pytanie: dlaczego Polacy wyjeżdżają? Należałoby uprzednio wskazać, iż poszukują godziwych warunków życia. Szczególnie, gdy rynek polski nie zaspokaja ich potrzeb w zakresie osiągania wartości ekonomicznych. Polacy szukają środków i możliwości realizacji swoich aspiracji. Chcą bowiem zrealizować podstawowe potrzeby i funkcje życia społecznego; niejednokrotnie podejmują migracje, by stworzyć miejsce lepszego życia dla swoich dzieci, przygotować im lepszy start zapewniając, tym samym locum w środowisku miejsca zamieszkania.

W praktyce niepokojącym zjawiskiem spowodowanym migracją jest dezintegracja współczesnych rodzin. Zaznacza się ona zarówno w wewnętrznym systemie organizacji samej rodziny jak również w jej zewnętrznych przeobrażeniach społecznych. W systemie rodziny coraz częściej wychowaniem muszą zajmować się matka lub ojciec albo w ogóle rodzice zostawiają dzieci ich dziadkom, bądź opiekunom co w istocie rodzi problem eurosieroctwa. Rodzinny dom staje się jedynie od czasu do czasu sypialnią albo hotelem na spotkania z bliskimi. Utrata poczucia więzi społecznej i więzi rodzinnej tworzy syndrom pustego miejsca, a dzieci stają się jedynie produktem konsumpcyjnym. Dzieci tęsknią, płaczą wołając: *tato wróć, mamonie jedź*. Argument ten jednak wydaje się być za słabym aby motywował rodziców do reemigracji.

Kolejne problemy zaznaczają się w szkołach, które jako instytucje socjalizujące nigdy nie zastąpią rodziców w ich funkcji wychowawczej. Wśród takich opuszczonych dzieci czy już dorastającej młodzieży tworzą się paczki, grupy rówieśnicze, nieprzemysłane znajomości, a ich końcowy skutek w większości jest niedobry. Stąd coraz więcej i częściej obserwuje się w szkołach podstawowych, gimnazjalnych, średnich postępujące zjawisko alkoholizmu, nikotynizmu a nawet sięgania po środki odurzające. W rodzinach, w których samotna matka lub ojciec nie radzą sobie z wychowaniem dziecka, dochodzi również do częstego wagarowania, ucieczek z domów czy też późnych powrotów z dyskotek. Pojawiają się zjawiska marginalizacji i różne formy przestępstw albo też ogólnie konfliktów z prawem dla nieletnich

O ile prawdą jest, że migracja przynosi pozytywne i pożądane skutki w dziedzinie ekonomicznej, to jednak *de facto* rodzi wiele problemów, szczególnie w instytucji małżeńsko-rodzinnej. Jest bowiem faktem, że coraz więcej rodzin w Polsce rozwodzi się albo żyje w separacji. Zgodnie ze statystykami co czwarta rodzina w Polsce ulega rozpadowi. Znaczna część jednostek w społeczeństwie zawiera jedynie luźne związki ze skutkiem cywilnym, inni zaś żyją na statusie tzw. małżeństw kohabitacyjnych. Podobnie, jak w krajach zachodnich, ten styl życia staje się normą w naszym kraju. Badania wskazują, że zjawisko kohabitacji stale się nasila, również w Polsce. Rodzi to problem demograficzny związany z depopulacją. Jedną z przyczyn owego zjawiska jest właśnie migracja³⁹.

³⁹ W Polsce nowe anty-wzorce w zakresie życia małżeńskiego upowszechniają się bardzo szybko, zwłaszcza wśród ludzi młodych - przede wszystkim wśród studentów. Zły przykład rodziców pociąga za sobą kolejne skutki wśród dzieci już dorosłych. Rozmiary tego zjawiska przybierają na sile. Z danych uzyskanych ze spisów powszechnych wynika, że w 2008 r. liczba osób żyjących w takich związkach zwiększyła się średnio o kilkanaście procent.

Z socjologicznego punktu widzenia rozwód oznacza dezorganizację grupy społecznej i jest faktem zmieniającym wzory prokreacji (im więcej rozwodów w danym społeczeństwie, tym niższa płodność kobiet) i socjalizacji. Znanym społecznie skutkiem rozwodów jest tendencja do powielania przez dzieci rodzinnych wzorów rozwodzenia: mówi się nawet o „rodzinnej tradycji rozwodowej”.

Z perspektywy analizy etycznej migracja zrodziła wiele pęknięć moralnych w dziedzinie zbiorowych-kolektywnych odniesień - relacji interpersonalnych, zarówno w sieci relacji między żoną a mężem, jak i między rodzicem a dziećmi. Pierwszym problemem etycznym jest pojawiająca się fala rozwodów⁴⁰. Często zapomina się, że pierwszymi ofiarami są tutaj dzieci, które nierzadko są tzw. kartą przetargową w ustalaniu warunków rozwodu. W kontekście nowej fali emigracji podkreślić należy problem „euro-sierot”, których liczbę określa się już na kilkaset tysięcy. Ponadto podkreślić należy, że rozwodzą się najczęściej małżeństwa z kilkuletnim stażem, czyli tzw. pokolenie Jana Pawła II, co daje bardzo wiele do myślenia.

Relatywizm moralny w rodzinie powodowany migracją prowadzi do wielu zaburzeń emocjonalnych w życiu małżeńskim, szczególnie zdrad związanych z zapotrzebowaniem na romantyczną miłość⁴¹. Pęknięcia moralne powodowane migracją zarobkową zaznaczają się nie tylko wśród samych małżonków, posiadają bardzo poważne skutki wśród dzieci, które obserwując poczynania, oddalają się od Kościoła, od norm i zasad wyznaczonych przez kodeks

moralny. Młodzież, podobnie jak ich rodzice, dyspensuje się od niedzielnych praktyk uczestnictwa we Mszy św.

Pęknięcia te znajdują swój wyraz również w kryzysie autorytetów osobowych, szczególnie ojca i matki, braku inicjatyw, izolowaniu się, rezygnacji z uczestnictwa w życiu społecznym. Następuje osłabienie roli obiektywnych norm religijno-moralnych na rzecz ocen subiektywnych i moralności sytuacyjnej. Potwierdza to labilność postaw młodzieży wobec wartości religijnych i moralnych. W konsekwencji w odniesieniu do moralności młodzieży obserwuje się tendencje, w myśl których młodzi ludzie w swoich wyborach życiowych nie odwołują się do ogólnych powinności i norm, do stałych i jednoznacznych kryteriów rozróżniania dobra i zła, lecz najczęściej do czegoś, co jest moralnie nieokreślone. Stąd znacząca subiektywizacja ich poglądów i przekonań.

Na koniec naszej analizy przywołajmy wypowiedź Papieża Benedykta XVI zamieszczoną w ostatniej społecznej Encyklice *Caritas in veritate*⁴², który stwierdza, że mobilność społeczna, a więc i migracja powoduje głębokie cierpienia w relacjach społecznych i rodzinnych, zarówno w wymiarze psychologicznym, jak i duchowym. Historia bowiem to nie tylko przedział czasu w wymiarze dziecięciu czy dwudziestu lat; historia to wieki, to czas, który trwa, płynie i zapisuje karty ludzkiej biografii. Należy pamiętać, że człowiek „nie jest (...) tylko produktem warunków ekonomicznych⁴³, ale jako istota żyjąca z natury potrzebuje godnego życia i realizacji siebie we własnym kraju.

⁴⁰ W wielu krajach zachodnich mówi się już o 70% rozwiedzionych małżeństw. Według danych przedstawionych przez Główny Urząd Statystyczny w roku 2006 rozwiodło się w Polsce około 72 tysiące par małżeńskich, w 2008 liczba ta wzrosła do 80 tys.

⁴¹ Tylko z tego powodu w roku 2006 rozwiodło się prawie 28,0% małżeństw.

⁴² Benedykt XVI, *Caritas in veritate*, Watykan 2009, s. 25.

⁴³ Benedykt XVI, *Spe Salvi*, Kraków 2007, s.36-37.

STRESZCZENIE

Zjawisko migracji obejmuje nie tylko zmiany miejsca pobytu zamieszkania, lecz wiele z tym związanych zmian w zakresie zarobkowym (ekonomicznym), politycznym, religijnym, turystycznym.

Biorąc pod uwagę czynnik decydujący o migracji wydziela się migrację przymusową i dobrowolną. Z kolei ze względu na status prawny wyróżnia się migrację legalną i nielegalną. W ostatnim czasie mamy do czynienia z migracją zarobkową powodowaną chęcią poprawienia warunków życia. Zjawisko to jest szczególnie widoczne w polskiej rzeczywistości. Proces ten wciąż trwa i trudno jest ocenić czy i w którym kierunku ulega zmianie.

ZUUSAMMENFASUNG

Die Erscheinung der Wirtschaftsmigration in Bezug auf die Dynamik der sozialen Wirklichkeit – Vorteile und Gefahren.

Die Erscheinung der Migration gehört zu den wichtigen Aspekten der menschlichen Existenz. Besonders in der Zeit der Industrialisierung und Urbanisierung gilt die Migration als ein wichtiger Element des sozialen Lebens von einzelnen Personen. Unter dem Begriff Emigration und Migration versteht man ein dauerhafter Wechsel des Wohnsitzes, der mit dem Arbeitswechsel verbunden ist. Migration beschreibt die „Wanderung von Individuen oder Gruppen im geographischen oder sozialen Raum“ (Duden 1991), man funktioniert also in einer „neuen Gesellschaft“, wo man sich den neuen kulturellen, rechtlichen und sozialen Vorschriften anpassen muss.

Je nach Ursachen unterscheidet man einige Arten der Migration: ökonomische, soziale, politische, religiöse, dieses Thema

beschreibt also ein weiträumiges Feld.

Die Ursachen sind z.B. eine wachsende Bevölkerung im Herkunftsland, bessere Berufsaussichten und ein höheres Einkommen im Zielland, politische und religiöse Verfolgung usw.

Die gründliche Analyse der Erscheinung lässt feststellen, dass es sowohl positive als auch negative Folgen der Migration gibt. Zu den positiven zählt man ein höheres Lebensniveau des Individuums, Verbesserung von Fremdsprachenkenntnissen, Kennenlernen von neuen Kulturen, Entwicklung der persönlichen Eigenschaften. Negative Folgen betreffen vor allem das Familienleben, familiäre Beziehungen leiden nicht selten unter der Anwesenheit eines Familienmitgliedes, die Ehen gehen auseinander, die Kinder verlieren das Gefühl der Geborgenheit und bereiten Probleme verschiedener Art.

Es ist wahr, dass die Migration auf der ökonomischen Ebene als ein positives Phänomen betrachtet werden kann, in Bezug aber auf die Verhältnisse innerhalb der Familie, zwischen den Eheleuten, ist sie als eine negative Erscheinung beurteilt. Es gibt in Polen immer mehr Scheidungen, nach der Statistik geht jede vierte Familie aus diesem Grund auseinander, immer mehr Leute entscheiden sich für das Zusammenleben ohne kirchliche Trauung und bilden Konkubinatspaare.

Die Migration verursacht seelische Störungen bei einzelnen Individuen, im engeren Sinne und in der Gesellschaft, im weiteren Sinne. Man soll nicht vergessen, dass ein Mensch kein ökonomischer Produkt ist, sondern ein Lebenswesen aus Leib und Seele, das ein Recht auf würdiges Leben und auf die Selbstverwirklichung im Heimatland haben soll.